

Tadeusz Żyznowski

Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 30 października 1991 r. I ACr 398

Palestra 36/9-10(417-418), 86-90

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie
z dnia 30 października 1991 r.
I ACr 398/91*

Teza glosowanego wyroku ma brzmienie następujące:

Przy wyborze miernika zmiany wysokości świadczenia pieniężnego (art. 358¹ §3 k.c.) zasadniczą przesłankę stanowi rodzaj zobowiązania podlegającego modyfikacji.

Przytoczone orzeczenie stanowi kontynuację utrwalonego w dotychczasowej praktyce sądowej stanowiska, stwierdzającego, że art. 358¹ §3 k.c. ma zastosowanie do każdego zobowiązania pieniężnego, bez względu na źródło jego powstania (umowa, prawomocne orzeczenie o zniesieniu współwłasności, dziale spadku lub podziale majątku wspólnego). Wykładnia zapoczątkowana uchwałą Sądu Najwyższego z dnia 3 października 1990 r. III CZP 49/90 nie została dotychczas w obszernej literaturze przedmiotu zakwestionowana¹. W tym zakresie stanowi zatem kontynuację ustalonej linii orzecznictwa, lecz jednocześnie podejmuje doniosłą dla praktyki próbę poszukiwania właściwego miernika przywrócenia wartości świadczeniu, które ma otrzymać wierzyciel. Kwestia ta zasługuje na bliższe omówienie ze względu na jej znaczenie i aktualność dla praktyki sądowej, jak i nadal wzrastającą liczbę tego rodzaju spraw na wokandach sądowych.

Ustalenia faktyczne dokonane w sprawie, zdominowane przez obszernie przytoczoną w orzeczeniu Sądu Apelacyjnego charakterystykę założeń ogólnych art. 358¹ §3 k.c., sprowadzają się do następujących danych i toku postępowania:

Żądanie wierzyciela o zmianę wysokości i sposobu uiszczenia przez dłużnika spłaty w łącznej wysokości 200 000 zł (ustalonej prawomocnym postanowieniem w sprawie o podział majątku wspólnego stron) zostało przez sąd pierwszej instancji uwzględnione w ten sposób, że w miejsce wymienionej kwoty została zasądzona kwota 7 039 100 zł, płatna w terminie trzech miesięcy od uprawomocnienia się tego orzeczenia. Jako kryterium stanowiące podstawę tego ustalenia Sąd Wojewódzki przyjął wysokość przeciętnego wynagrodzenia w sferze uspołecznionej w stosunku do wysokości spłat w dacie wydania orzeczenia o podziale majątku wspólnego, a następnie określił stosunek tych danych kształtujących się w chwili orzekania o waloryzacji. Wnioskowany przez powoda miernik w postaci wartości mieszkania (które obok innych składników pozwana uzyskała w wyniku podziału majątku wspólnego) nie został przez tenże Sąd przyjęty, gdyż pozwana otrzymała nie tylko mieszkanie, ale także i inne

* Wyrok z uzasadnieniem publikowany w OSP 1992, nr 6, poz. 132.

składniki majątkowe. Ponadto Sąd Wojewódzki wskazał na okoliczności dotyczące sytuacji materialnej i rodzinnej osoby zobowiązanej do spłat.

Rozpoznając rewizję złożoną przez pozwaną Sąd Apelacyjny odrzucił przyjęte przez Sąd pierwszej instancji kryterium waloryzacji i stwierdził, że to właśnie wartość otrzymanego przez pozwaną mieszkania może stanowić punkt wyjścia do waloryzacji zobowiązania pozwanej, co sprawia, iż w miejsce pozostałych do spłacenia rat (w łącznej wysokości 200 000 zł) „wstąpiłaby” - jak to określono - kwota 20 000 000 zł. Suma ta została określona jako „wyjściowe założenie” i, po powołaniu się na ocenę dokonaną z punktu widzenia zasad współżycia społecznego oraz uzasadnionego interesu obu stron, obniżona do 5 000 000 zł.² Dla wysokości zasadzonej przez Sąd rewizyjny kwoty rozstrzygające okazały się zatem warunki materialne i sytuacja rodzinna pozwanej. Na tej bowiem podstawie spłata ustalona na 20 000 000 zł uległa redukcji do 5 000 000 zł. Nie znalazło to jednak żadnego odzwierciedlenia w treści sformułowanej tezy. Dlatego teza pozostaje w sprzeczności z przytoczonymi w uzasadnieniu argumentami, służącymi za podstawę ustalenia wysokości świadczenia pieniężnego na poziomie odpowiadającym możliwościom płatniczym pozwanej. W końcowym fragmencie uzasadnienia odwołuje się nawet do uregulowania pozwalającego na modyfikację wysokości spłat przy dokonywaniu podziału majątku wspólnego, co uzasadnia dostosowanie wysokości na nowo ustalonej spłaty do realnych możliwości

płatniczych pozwanej. Nie ulega wątpliwości, że przyjęty przez Sąd Apelacyjny miernik waloryzacji podważał egzystencję gospodarczą dłużnika, co wymagało poszukiwania argumentacji prawnej i faktycznej, pozwalającej na obniżenie ustalonej według tego miernika kwoty pieniężnej. Dokonując obniżenia tej kwoty Sąd Apelacyjny powołał się na zasady współżycia społecznego i uzasadniony interes obu stron. Obniżając wysokość do 1/4 sumy Sąd dokonał w istocie waloryzacji ułamkowej, czego nie przewidują obowiązujące przepisy.

Wychodząc od nie budzącego wątpliwości stwierdzenia należy podkreślić, że z woli ustawodawcy wybór pomiędzy najniższą a najwyższą granicą przeliczenia, na podstawie właściwego miernika, pozostawiony został sądowi orzekającemu. Konfrontując kolejność dokonanych przez Sąd Apelacyjny czynności, w tym dwa etapy ustalania ostatecznie zasadzonej kwoty, z brzmieniem art. 358¹ §3 k.c. wypada zauważyć, że czynności te nie znajdują odzwierciedlenia w treści przytoczonego przepisu. Podobnie jak sformułowanie o zasadach współżycia społecznego i uzasadnionym interesie obu stron, służące za podstawę obniżenia ustalonej spłaty, a odwołujące się do przepisu art. 358¹ §3 k.c., nie odpowiada treści i istocie tego przepisu. Stanowi on, że w razie istotnej zmiany nabywczej pieniądza po powstaniu zobowiązania, sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współżycia społecznego, zmienić wysokość lub sposób spełnienia świadczenia pieniężnego, chociażby były ustalone w orzeczeniu lub umowie. Skoro ustawa zawiera na-

kaz rozważenia interesów stron, to przede wszystkim prawidłowe wykonanie tego obowiązku nie jest możliwe bez ustalenia znaczenia pojęcia tego interesu. W literaturze podaje się aż kilkanaście określeń istoty interesu (a jeden z autorów rozważania na ten temat poprzedził tytułem o niebezpiecznej wieloznaczności pojęcia interesu).³ Aby uniknąć wyłącznie subiektywnego pojmowania interesu (sfery interesów) można przed wykrystalizowaniem się poglądów określić, że jest to stan rzeczy obejmujący istniejące w dacie orzekania stosunki majątkowe, rodzinne i osobiste stron oraz korzyści możliwe do osiągnięcia w przyszłości.

Jeżeli np. wierzyciel wystąpił o podniesienie do 41 000 000 zł należnej mu kwoty z mocy prawomocnego orzeczenia o podziale majątku wspólnego stron, a pozwana uznała żądanie tylko do wysokości 2 000 000 zł, to przeciwieństwo ich interesów jest oczywiste, lecz naturalne.

Omawiany przepis art. 358¹ §3 k.c. ustanawia środki prawne mające umożliwić najpierw ustalenie, a następnie wyważenie tych interesów w granicach zasługujących na ochronę przy utrzymaniu właściwego między nimi stosunku. Oznacza to, że słuszny interes powoda może i powinien być uwzględniony, lecz tylko do granic kolizji z takim interesem strony pozwanej. Zrozumiałe jest, że wartości wyższego rzędu nie mogą ustąpić przed innymi, nie mającymi takiej rangi. Tylko wówczas następuje eliminacja lub złagodzenie przeciwieństwa interesów stron i przywrócenie możliwej do osiągnięcia równowagi.

W omawianej sprawie górną granicę przeliczenia stanowi kwota 20 000 000 zł, dolną zaś kwota 200 000 zł (Sąd nie mógłby bowiem dokonać redukcji długu). Rozpiętość między tymi kwotami obrazuje zakres uprawnień Sądu orzekającego. Prawidłowe ustalenie tej kwoty, a następnie określenie (w ustalonych powyżej granicach) poziomu waloryzacji, nie jest możliwe bez rozważenia interesów stron. To zaś może nastąpić po wyczerpującym ustaleniu okoliczności dotyczących stosunków majątkowych, dochodów, sytuacji rodzinnej i osobistej obu stron. Uzasadnienie omawianego orzeczenia nie zawiera żadnych w tym względzie ustaleń i danych w odniesieniu do powoda, co wykluczało, w chwili ferowania orzeczenia reformatoryjnego w instancji rewizyjnej, ocenę, na pokrycie jakich potrzeb (i ewentualnie jakiej rangi dóbr) kwota ta zostanie przeznaczona. Dlatego zawarte tamże odwołanie do uzasadnionych interesów obu stron nie wykracza poza zabieg natury werbalnej i usprawiedliwia przytoczenie poglądu wyrażonego w przeszłości przez R. Longchamps de Bérier'a, stwierdzającego, że przepisy i ich stosowanie w tych sprawach mają zapobiec „(...) wszelkiej jednostronności, mylnie pojętemu humanitaryzmowi i robieniu dobrodziejstw jednej stronie z krzywdą drugiej. Nie można, chroniąc przed rażąco strata dłużnika, narażać na taką strata wierzyciela (...)”⁴.

Konieczność uwzględnienia interesów obu stron określona została w uzasadnieniu uchwały 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 1992 r. III CZP 126/91, potwierdzającej możliwość

zastosowania art. 358¹ §3 k.c. do zmiany wysokości renty miesięcznej, określonej w umowie ubezpieczenia renty odroczonej oraz natychmiast płatnej, a także wysokości nominalnej sumy ubezpieczenia zaopatrzenia dzieci.⁵

Sprzeciw wywołuje także odwołanie się do możliwości modyfikacji wysokości spłat w orzeczeniu o podziale majątku wspólnego jako argumentu mającego wspierać zastosowaną w przedmiotowej sprawie miarę waloryzacji i zasadność zapadłego orzeczenia. Waloryzacja zobowiązań pieniężnych zmierza do przywrócenia zobowiązaniu dłużnika określonej wartości i nie istnieją żadne podstawy pozwalające na odwołanie się do przepisów rozstrzygających o powstaniu tego zobowiązania. Podstawy takiej nie stanowi omawiany art. 358¹ §3 k.c. Przepis ten zmianę konkretnych praw i obowiązków uzależnia od oceny danego stosunku prawnego wyłącznie z punktu widzenia zasad współżycia społecznego. Kierując się dokonaną przez A. Woltera⁶ systematyzacją zasad współżycia społecznego, przyjmującego za kryterium podziału funkcję, jaką w ramach przepisów odwołujących się do zasad współżycia zasady te mają spełnić, należy przepis art. 358¹ §3 k.c. zaliczyć do grupy tych przepisów, w których zasady podniesione zostały do rangi elementu, na którym opiera się samoistne prawo podmiotowe.⁷ Pozostawienie przez ustawodawcę klauzuli generalnej w postaci zasad współżycia społecznego, lecz uwolnionych od bagażu treści politycznych i ideologicznych, stanowią dostateczną podstawę do rozstrzygnięcia sporu bez możliwości i po-

trzeby sięgania do innych przepisów. Zasady współżycia społecznego mają chronić interesy i dobro jednostki, lecz ogólnikowe powoływanie się na te zasady może prowadzić do błędnego rozstrzygnięcia sporu.

Doniosłość problematyki związanej z poszukiwaniem czynników wpływających na przyjęcie właściwej skali waloryzacji potwierdza orzecznictwo sądowe. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 marca 1992 r. I PZP 14/92⁸ stwierdził, że przepis art. 358¹ §3 k.c. może być stosowany w sprawach z zakresu prawa pracy, których przedmiotem jest żądanie wykonania zobowiązania pieniężnego wyrażonego w walucie obcej. Przyjmuje się także, że świadczenie spełnione po wytoczeniu powództwa opartego na przepisie art. 358¹ §3 k.c. może być zwaloryzowane (uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 marca 1992 r. III CZP 14/92 i z dnia 3 kwietnia 1992 r. I PZP 19/92).⁹

Sytuacja, w której doszło do obrotu środkami pieniężnymi (wyrażonymi nie tylko w walucie polskiej), aktualizuje zagadnienie wpływu zachowania się jednej ze stron na poszukiwaną skalę waloryzacji. W szczególności chodzi o to, czy inicjatywa i aktywność strony przysparzającej teźże stronie znacznych korzyści może być czynnikiem oddziaływującym na skalę waloryzacji. Zdobyte w ten sposób dochody byłyby źródłem pokrycia ustalonej, na odpowiednio wysokim poziomie, waloryzacji. Jednakże nie można wyłączyć lekkomyślności czy nawet winy, prowadzących do niekorzystnych dla dłużnika wyników ekonomicznych. Kwestie te jednak

wkraczają poza rozstrzygane w przedmiotowej sprawie i tym samym poza ramy przytoczonych uwag.

Tadeusz Żyźnowski

PRZYPISY

¹ OSNCP z 1991 r., z. 4, poz. 46; por. też. E. Niezbecka, „Rejent” z 1992 r., nr 1, s. 43 i powołana tam literatura.

² Można rozważyć wykraczające poza ramy glosy zagadnienie rozstrzygnięcia na niekorzyść strony skarżącej, skoro sąd I instancji dokonał ustalenia skali waloryzacji korzystnej dla pozwanej, a sąd II instancji, rozpoznając sprawę na skutek jej wyłącznie rewizji, ustalenie takie zakwestionował (a 1/4 sumy wynikającej z wyliczenia Sądu I instancji stanowiło rozstrzygnięcie korzystne dla skarżącej).

³ J. Zająkowski: Wstęp do badań nad pojęciem interesu w prawie i procesie cywilnym, Wilno 1935, a także literatura przytaczana m.in. przez T. Rowińskiego: Interes prawny w procesie cywilnym i w postępowaniu nieprocesowym, Warszawa 1971; E. Warzechę: Ustalenie stosunku prawnego lub prawa w sądowym postępowaniu cywilnym, Warszawa 1982; W. Broniewicz: Interes prawny przy powództwie o zasądzenie. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” z 1964 r., nr 37, s. 131.

⁴ Zobowiązania, Wyd. III, oprac. przez J. Górskiego, Poznań 1948, Księgarnia Akademicka.

⁵ Dotychczas nie publikowana.

⁶ A. Wolter: Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 1986, s. 81. Jest to najbardziej znana i akceptowana w literaturze przedmiotu systematyzacja.

⁷ Do tej grupy zalicza się: art. 411 pkt 2 k.c., art. 419 k.c., art. 428 k.c., art. 431 §2 k.c., art. 446 §2 zdanie drugie k.c., art. 826 §2 k.c. i art. 827 k.c.

⁸ Dotychczas nie publikowana.

⁹ Dotychczas nie publikowane.